

Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'nin “el-İthâfâtü's-seniyye fî'l-ehâdîsi'l-kudsiyye” Adlı Eseri Bağlamında Münâvî ve Süyûtî ile Etkileşimi

Hasan Küçükosman | 0000-0002-2384-5650 | hasankucukosman@duzce.edu.tr

Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Düzce, Türkiye

ROR ID: 04175wc52

Öz

Son dönem Osmanlı alimlerinden olan ve Süleymaniye Müderrisliği görevinde de bulunan Muhammed et-Trabzonî el-Medenî çok yönlü bir alim olarak kabul edilmektedir. Farklı disiplinlerde pek çok eser ortaya koyan et-Trabzonî'nin hadis alanında da önemli eserleri bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalarında ne kadar özgün olduğu incelenmesi gereken bir durumdur. Geçmiş dönemlerde eser telifinin genel karakteristik yapısı sebebiyle pek çok yazar yaşadığı dönemin ihtiyacına binaen önemli kaynakları güncellemek istemiştir. et-Trabzonî de temel alanlarda kendisinden önceki alimlerden istifade etmiş ve belli eserler ortaya koymuştur. Bu konuda özellikle Celâleddîn es-Süyûtî ve Abdürraûf el-Münâvî dikkat çekmektedir. Öyle ki et-Trabzonî hadis alanında te'lif ettiği eserlerden birisi olan *el-İthâfâtü's-seniyye fî'l-ehâdîsi'l-kudsiyye* adlı çalışması da bu konuda kendisinden iki asır önce yaşamış el-Münâvî'nin *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ehâdîsi'l-kudsiyye* isimli eserine hem şekil hem de içerik bakımından benzerlik göstermektedir. et-Trabzonî eserin isminde dahi yalnızca bir harf değişikliği yapmış, giriş kısmında da hemen hemen aynı cümleler kurmuştur. el-Münâvî harf sırasına göre kudsî hadisleri eserinde sıralarken et-Trabzonî farklı bir tasnifte bulunarak üç bölümde rivayetleri ele almıştır. Başka alimlerden de yararlanmış olmakla beraber hadislerin açıklamalarında genellikle Münâvî'den faydalanan et-Trabzonî'nin çalışması Münâvî'nin eserine göre daha hacimlidir. Bununla beraber et-Trabzonî'nin daha çok istifade ettiği ve eserinde zikrettiği alim es-Süyûtî'dir. Zira rivayetlerin çoğunluğunun Süyûtî'nin eserinde geçtiği bizzat müellif tarafından ifade edilmiştir. Bazı farklılıklar olmakla beraber et-Trabzonî eserini Süyûtî ve Münâvî gibi pek çok alimden yararlanarak oluşturmuştur. Ayrıca eserin sonunda kudsî hadislerin tarifi ve kendisine bağlı hükümler hakkında açıklama yapan et-Trabzonî'nin çalışması belli konularda yeni hale gelmiştir. Çalışmamız bu etkinin boyutlarını ele almakta olup et-Trabzonî ile başta Süyûtî ve Münâvî olmak üzere hadis alimleri ve ilimleri ile etkileşimini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Kudsî Hadis, Muhammed et-Trabzonî el-Medenî, Münâvî, el-İthâfâtü's-seniyye fî'l-ehâdîsi'l-kudsiyye

Atıf Bilgisi

Küçükosman, Hasan. “Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'nin “el-İthâfâtü's-seniyye fî'l-ehâdîsi'l-kudsiyye” Adlı Eseri Bağlamında Münâvî ve Süyûtî ile Etkileşimi”. *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/Özel Sayı (Kasım 2024), 51-70.

<https://doi.org/10.33718/tid.1529817>

Geliş Tarihi	: 07.08.2024
Kabul Tarihi	: 03.11.2024
Yayın Tarihi	: 30.11.2024
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	: Bu makale, 17-18 Ekim 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dinî Hayat Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve basılmayan "Muhammed el-Medenî'nin (1200/1786) "el-İthâfâtü's-Seniyye fî'l-Ahâdisi'l-Kudsiyye" Adlı Eseri Bağlamında el-Münâvî ile İlişkisi" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	: Yapıldı - iThenticate
Çıkar Çatışması	: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Muhammad al-Trabzonî al-Madanî's Interaction with al-Munāwî and al-Suyûtî in the Context of "al-Ithāfât al-seniyya fi'l-ahādîsi al-qudsiyya"

Hasan Küçükosman | 0000-0002-2384-5650 | hasankucukosman@duzce.edu.tr

Düzce University, Faculty of Theology, Düzce, Türkiye

ROR ID: 04175wc52

Abstract

Muhammad al-Trabzonî al-Madanî, who was one of the late Ottoman scholars and also served as a professor at Suleymaniye, is regarded as a versatile scholar. Having produced many works in different disciplines, al-Trabzonî also has important works in the field of hadith. However, the authenticity of these works needs clarification. Due to the general characteristic structure of the writing of works in the past periods, many authors wanted to update important sources based on the needs of the period they lived in. al-Trabzonî also benefited from previous scholars in basic fields and produced certain works. In this regard, especially Jalāl al-Dīn al-Suyūṭî and Abdurraūf al-Munāwî stand out. In fact, al-Trabzonî's al-Ithāfât al-seniyya fi'l-ahādîsi al-qudsiyya, one of his works in the field of hadith, is similar in both form and content to al-Munāwî's al-Ithāfât al-seniyya bi'l-eḥādîsi'l-qudsiyya, which lived two centuries before him. Al-Trabzonî changed only one letter even in the title of the work and used almost the same sentences in the introduction. While al-Munāwî arranged the hadiths in the order of letters, al-Trabzonî made a different classification and dealt with the narrations in three sections. Although he also benefited from other scholars, al-Trabzonî's work is more voluminous than al-Munāwî's work. However, the scholar whom al-Trabzonî made more use of and mentioned in his work is al-Suyūṭî. It is stated by the author himself that the majority of the narrations are mentioned in al-Suyūṭî's work. Although there are some differences, al-Trabzonî composed his work by making use of many scholars such as al-Suyūṭî and al-Munāwî. In addition, at the end of the work, al-Trabzonî's work has become new in certain subjects by explaining the definition of the hadiths and the judgements related to them. Our study deals with the dimensions of this influence and aims to reveal the interaction between al-Trabzonî and hadith scholars and sciences, especially al-Suyūṭî and al-Munāwî.

Keywords

Hadith, Qudsi Hadith, Muhammad al-Trabzonî al-Madanî, Munāwî, al-Ithāfât al-seniyya fi'l-ahādîsi'l-qudsiyya.

Citation

Küçükosman, Hasan. "Muhammad al-Trabzonî al-Madanî's Interaction with al-Munāwî and al-Suyūṭî in the Context of "al-Ithāfât al-seniyya fi'l-ahādîsi al-qudsiyya". *Trabzon Theology Journal* 11/Special Issue (November 2024), 51-70.

<https://doi.org/10.33718/tid.1529817>

Date of Submission : 07.08.2024

Date of Acceptance : 03.11.2024

Date of Publication : 30.11.2024

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : This paper is a version of the unpublished paper titled "Muhammad al-Manāwī's (1200/1786) Relationship with al-Munāwī in the Context of 'al-Ithāfāt al-Seniyya fi al-Aḥādīsi al-Qudsiyya", which was presented orally at the Symposium on Religious Life in Trabzon from Past to Present Symposium held between 17-18 October 2024, by developing and partially changing the content.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes – iThenticate

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Trabzon'da doğması sebebiyle et-Trabzonî, Medine'de ilim tahsil etmesi sebebiyle el-Medenî künyeleri bulunan Osmanlı alimi Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'nin İslâmî ilimler içerisinde pek çok eseri bulunmaktadır.¹ İstanbul'dan Şam ve Kudüs'e kadar farklı yerlerde ilim tahsil eden Muhammed et-Trabzonî el-Medenî tartışmalı bazı meselelere cevap sadedinde reddiyeler de hazırlamıştır.² Ayrıca ortaya koyduğu risalelerinde yaşadığı dönemin sorunlarını ele almıştır.³ Bu bağlamda orijinal çalışmalar ortaya koyarken aynı zamanda geçmişte ele alınan eserleri güncellemekten geri durmamıştır.

Muhammed et-Trabzonî el-Medenî hadis sahasında özellikle Hicaz'da önemli isimlerden istifade etmiştir ki bu kimseler arasında Muhammed b. Tayyib el-Fâsî (ö. 1170/1756-57), Himmâtzâde el-Hanefî (ö. 1175/1761) ve Mescid-i Haram müderrislerinden Yahya b. Salih el-Hanefî el-Mekkî bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte başta olmak üzere pek çok hadis eserini kendilerinden okuyarak icazet alan Muhammed et-Trabzonî'nin hocalarının silsilesi İbn Hacer ve İmam Nevevî gibi önemli alimlere dayanmaktadır.⁴ Bunların dışında özellikle Ali el-Kârî'den de eserleri vasıtası ile istifade etmiştir.⁵

Konumuzu ilgilendiren çalışmasında Muhammed et-Trabzonî el-Medenî, kudsi hadisleri tasnif ettiği eseri ihtiva ettiği 864 hadis ile alandaki pek çok benzer çalışmadan önde kabul edilmektedir. Müellif, eserinde Süyûtî ve Abdürraûf el-Münâvî (ö. 1031/1622) gibi alimlerden istifade etmiştir. Bunların içinde İmam Mâlik'ten (ö. 179/795) Dârekutnî'ye (ö. 385/995) kadar pek çok farklı kaynağı zikretmiştir.⁶ Süyûtî ile Münâvî'nin eserinde bulunmayan kaynak ve rivayetler de söz konusudur. Ayrıca istişhad amaçlı farklı çalışmaların ismi de zikredilmektedir. Bunlar içerisinde Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) ve Hasen el-Bekrî'nin *er-Risâletü'l-Erbainiyye'si* ile Hatîb et-Tebrîzî'nin (ö. 741/1340) *Mişkâtü'l-Meşâbih* adlı çalışmaları zikredilebilir.⁷ Muhammed et-Trabzonî özellikle Ali el-Kârî'yi aktardığı yerlerde bu kaynağın Süyûtî ve Münâvî'de geçmediğine işaret etmek amacıyla genellikle en son olarak zikretmiş ve "keza" ifadesini kullanmıştır.⁸ Muhammed et-Trabzonî el-Medenî, Ali el-Kârî'den

- 1 Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'nin hayatı hakkında bk. Ali Benli, "Mehmed Trabzonî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/304; Şenol Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*, ed. Süleyman Gür - Ahmed Cevdet Karaca (Trabzon: Ortahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2023), 423-438; Selim Demirci, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle ilgili Eserleri", *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*, ed. Süleyman Gür - Ahmed Cevdet Karaca (Trabzon: Ortahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2023), 445-463.
- 2 Örnek olarak bk. Şenol Saylan, "Tütün Kullanma Meselesi Üzerinden Tekfirci Söyleme Bir Reddiye: Muhammed et-Trabzonî'nin Hâdi'l-Umyî İlä Câddeti't-Tarîk Adlı Risâlesi (İnceleme-Tahkik)", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 12 (2023), 189-290.
- 3 Eyüp Öztürk, Mehmed Medenî et-Trabzonî ve Tekfirci Söyleme Karşı İtirazları I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015), ed. Şenol Saylan- Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 407-408.
- 4 Demirci, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle ilgili Eserleri", 446; Mustafa Celil Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlmi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 105.
- 5 Demirci, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle ilgili Eserleri", 450-451.
- 6 Muhammed et-Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ehâdisi'l-kudsiyye* (Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1939), 57.
- 7 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 70 (No: 379), 71 (No: 384), 153 (No: 747), 164 (No: 783).
- 8 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 92 (No: 492).

kudsî hadisin tarifini yaparken de zikretmiş ve kendisinden “Efendimiz” diye bahsetmiştir.⁹ Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'nin eserine aldığı kaynaklar arasında yalnızca hadis eserleri değil Süyûtî'nin *ed-Dürri'l-mensûr*'u¹⁰ gibi tefsir ya da tasavvuf kaynakları da mevcuttur.

Muhammed et-Trabzonî'nin kendisinden pek çok yerde istifade ettiği alim olan Münâvî, el-Medenî'den iki asır önce yaşamış önemli bir alimdir. Hadis sahasında derleme eserlerinin yanında şerh çalışmaları da dikkat çekmiştir. Öyle ki en önemli eserleri arasında Süyûtî'nin çalışmasına yaptığı şerh olan *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*'i vardır. Ayrıca *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr* adlı çalışması da Süyûtî'nin *Câmi'i's-sağîr*'inin kısaltılmış halidir. Hadisleri derlediği çalışmalarında ise yaklaşık on bin rivayeti Senedsiz biçimde ele aldığı *Künûzû'l-hakâ'ik min hadîsi hayri'l-halâ'ik* adlı eseri ile kudsî hadisleri topladığı *el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ehâdisi'l-kudsiyye* adlı çalışması konumuz açısından önemlidir.¹¹

Muhammed et-Trabzonî'nin hadis alanındaki eser ve görüşleri ile ilgili tez, makale ve sempozyum düzeyinde pek çok çalışma yapılmakla birlikte hadis alanında özellikle Selim Demirci tarafından yapılan araştırmalar dikkat çekmektedir.¹² Bağdatlı İsmail (ö. 1920) ile Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1925) *Hâşîye alâ Nuhbeti'l-Fiker* isimli eserin Muhammed et-Trabzonî'ye ait olduğunu zikretmişlerse de bu çalışmanın yine Mehmed et-Trabzonî isminde 1128/1716 yılında vefat eden başka bir müellif tarafından yapıldığı tespit edilmiştir.¹³

Bizim çalışmamızda özelde Münâvî ve Süyûtî etkisi ele alınmakla beraber Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'nin *el-İthâfâtü's-seniyye* adlı eserinde hadisçiliğinin sınırlarını araştırmaktadır. Böylece çok yönlü bir alim olan Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'nin hocalarından ne derece etkilendiği ve eserlerinin ne kadar özgün olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

1. *el-İthâfâtü's-seniyye* Bağlamında Münâvî - Süyûtî - Medenî Etkileşimi

Yaşadığı asırda hadis sahasında etkin olması, Süyûtî gibi bir alimin eserine şerh yazıp revaç bulması ya da alfabetik tertip edilen eserlerinde rivayetlerin bulunmasının kolaylığı gibi pek çok sebepten ötürü Abdürraûf el-Münâvî'nin eserlerine müracaat edilegelmiştir. Mısır'da ve İstanbul'da bulunan hadis alimleri tarafından Münâvî'nin eserlerinin okutulup tercüme edilmesi ile Osmanlı'da revaç bulması bu etkinin sebeplerindedir.¹⁴

Muhammed et-Trabzonî; Hicaz, Şam ve İstanbul gibi hadis ilmi açısından önemli şehir-

9 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 187.; Muhammed et-Trabzonî ayrıca Ali el-Kârî'nin bir eseri üzerine şerh yazmıştır. Bk. Demirci, “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle ilgili Eserleri”, 449.

10 Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't- tefsiri bi'l-me'sûr* (Beirut: Dârü'l-Fiker, ts.), 2/15; Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 63.

11 M. Yaşar Kandemir, “Münâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/571-573.

12 Demirci, “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle ilgili Eserleri”; Demirci, “Mehmed Trabzonî ve Eserleri”; Zekeriya Ertürk, *Mehmet Medenî Et-Trabzonî Efendi'nin “El-İthâfâtü's-Seniyye Fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye” Adlı Eserinin Birinci Bölümü'nün Tahkik, Tahric ve Tercümesi* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Saylan, “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri”.

13 Selim Demirci, “Nuḥbetü'l-fiker Şerhi Üzerine Yazılan Bir Hâşiyenin Trabzonlu Müellifini Tespit Sorunu”, *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (2023), 227-250; Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlimi*, 122.

14 Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlimi*, 71-72.

lerde bulunması dönemin etkin eserlerine ulaşmasını sağlamıştır.¹⁵ Bu bağlamda Muhammed et-Trabzonî'nin kudsî hadisler, halk dilinde meşhur rivayetler, mevzu hadisler, günlük zikir ve evrادلara dair başlıklar altında ele aldığı eserleri Osmanlı dönemi hadis çalışmalarının genel karakteristik yapısına uygundur.¹⁶

Muhammed et-Trabzonî el-Medenî de *el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ehâdisi'l-kudsiyye* adlı eserinin ismi ve mukaddimesinde görüldüğü üzere Münâvî'nin kullandığı ifadeleri çok küçük farklılıklarla aktarmıştır. Bu yerlerde kendilerine hayır duada bulunduğu hocaları Süyûtî ve Münâvî'nin adını açıkça zikretmiştir.¹⁷ Eser daha çok Süyûtî'nin çalışmalarından elde edilmekle beraber genel olarak Muhammed et-Trabzonî el-Medenî bu iki alimi rivayetlerin ardından zikretmemiştir. Ancak bazı yerlerde kendi ifadesiyle rivayetin Süyûtî ve Münâvî'nin eserlerinde geçtiği şekline işaret etmiştir.¹⁸

Münâvî, rivayetleri senedle zikretmek yerine sahâbî râvisi ile beraber kaynağına işaret etmekle yetinmektedir. Bu yerlerde birkaç tane kaynak birbirine atıfla zikredilirken tek bir sahâbî ismi geçmektedir. Lafızların farklı olduğu metinlerde rivayetin farklı sahâbîden gelmesi ihtimalinden dolayı zikredilen sahâbî en son kaynaktaki mi yoksa kaynakların tamamında mı geçtiği belirsizdir. Muhammed et-Trabzonî el-Medenî de bu yerlerde Münâvî'nin ifadelerini aynen aktarmıştır. Bizim yaptığımız incelemede ise farklı kaynaklardan sonra nakledilen sahâbî ismi zikredilen kaynakların hepsinde geçmektedir. Muhammed et-Trabzonî el-Medenî de rivayetleri kendi tasnifine göre sıraladıktan sonra Münâvî'de bulunan rivayetleri aynı şekilde aktarmış ancak hadisin başka kaynaklarına da işaret etmiştir. Bununla beraber Münâvî'nin vermiş olduğu kaynakları inceleyen Muhammed et-Trabzonî el-Medenî şayet bu kaynaklarda rivayeti bulamamış ise başka eser zikretmiştir.¹⁹

Münâvî'nin aktardığı kaynakları genellikle olduğu gibi eserine alan Muhammed et-Trabzonî rivayetler üzerinde kısmî değişiklikler yapmıştır. Münâvî'de "ravâhu" şeklinde rivayet ibaresiyle aktarılan kaynakları Muhammed et-Trabzonî "ehracehu" şeklinde tahrir lafzını kullanarak daha doğru hareket etmiştir.²⁰ Ancak nadiren de olsa Muhammed et-Trabzonî "ravâhu" şeklinde kullanımlara başvurmuştur.²¹ Bunun dışında özellikle yalnızca kendisinin aktardığı yerde "evredehu" şeklinde kullanımı da mevcuttur.²² Zira bu kullanım Münâvî'nin de sıkça başvurduğu bir lafızdır.²³

Münâvî'nin kaynak olarak gösterdiği yerlere baktığımızda zaten rivayetlerin metni yönünden farklılık göze çarpmaktadır. Muhammed et-Trabzonî de metinler içerisinde tercihlerde bulunmuştur. Bununla beraber manası bakımından destek olan farklı metinleri de peş

15 Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlimi*, 88.

16 Demirci, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadislerle İlgili Eserleri", 453.

17 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 25-26.

18 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 124 (No: 615).

19 Muhammed Abdür-raûf Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ehâdisi'l-kudsiyye* (Şam - Beyrut: Dârü İbn Kesir, ts.), 13 (No: 8); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 8 (No: 38).

20 Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 148 (No: 122); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 4 (No: 15).

21 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 77 (No: 419).

22 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 100 (No: 523).

23 Muhammed Abdür-raûf Münâvî, *et-Teyşîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr* (Riyad: Mektebetü'l-İmam eş-Şâfiî, 1988), 1/207; Muhammed Abdür-raûf Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* (Mısır: Mektebetü't-Ticarettü'l-Kübra, 1937), 1/39.

peşe aktarmış ve birden fazla kaynağına işaret etmiştir. Hatta kimi yerlerde peş peşe gelmeyen rivayetin manası bakımından daha önce geçen bir rivayet olduğuna işaret etmiştir.²⁴ Ancak Münâvî bir konuda aynı manaya gelen birden fazla rivayet nakletmiş ise Muhammed et-Trabzonî bunlardan bazılarını eserine almış konunun uzamasını istememiştir.²⁵ Muhammed et-Trabzonî aynı konuda gelen rivayetleri peş peşe sıralamış olsa da kimi zaman farklı haberleri aynı mesele içerisine derç etmiştir.²⁶ Aynı lafızla dahi olsa farklı yerlerde benzer konuları zikretmiş peş peşe nakilde bulunmamıştır. Bu konuda da özellikle Münâvî'nin *Feyzû'l-kadîr*'de yapmış olduğu sırayı takip etmiştir. Muhammed et-Trabzonî kaynakları zikrettiği sırada genellikle tarihsel bir sıraya bakmıştır. Hadisçilerin yaptığı gibi Kütüb-i Sitte öncelenmemiş birinci derecede hadis kaynağı olmasa da daha eski ise tasavvuf ya da tarih kaynaklarını hadis eserlerinden önce zikretmiştir. Ayrıca hem Münâvî hem de Muhammed et-Trabzonî aynı manaya gelmekle beraber lafızları farklı rivayetleri nakletmiştir. Örneğin Münâvî farklı yerlerde eserine aldığı "Ey Âdemoğlu! Gündüzün başında dört rek'at namaz kılmaktan geri durma ki senin gün boyunca işlerine yeteyim." rivayetine mana olarak benzeyen üç hadisi Muhammed et-Trabzonî peş peşe nakletmiş ve kaynaklarını zikretmiştir. Ancak Münâvî ile Muhammed et-Trabzonî'nin naklettiği hadisler birebir aynı değildir.

Münâvî'nin, kaynak olarak Begavî gibi geç dönem musanniflerini zikretmesinde Muhammed et-Trabzonî bir sorun görmemiştir. Zira bu durum genel olarak alimlerin kabul ettiği bir yöntemdir ki mütedâvel olan kaynak kimi zaman daha eski olan kaynağa tercih edilmiştir. Yine Münâvî'ye göre Muhammed et-Trabzonî bu özellikte daha çok eser zikretmiştir. Bunlardan birisi de Hakîm et-Tirmizî'dir. Münâvî'nin eserinde birkaç yerde kaynak olarak geçen Hakîm et-Tirmizî'yi, Muhammed et-Trabzonî pek çok yerde eserine kaynak olarak almıştır. Bu da Hakîm et-Tirmizî'nin tasavvuf ve hadis yönünün ön planda olması sebebiyledir diyebiliriz. Ancak kimi yerlerde ise Münâvî'nin kaynakları arasında Hakîm et-Tirmizî'nin adı geçerken Muhammed et-Trabzonî'de geçmemektedir.²⁷

Muhammed et-Trabzonî'nin eserinde bulunan bazı rivayetlerin Münâvî'nin eserlerinde olmadığını görmekteyiz. Ancak *el-İthâfâtü's-seniyye* adlı eserinde olmasa da diğer eserlerinde olduğunu görmekteyiz. Ancak bu eserlerde lafızlar aynı değildir. Ayrıca Muhammed et-Trabzonî'nin bu rivayetlerde Münâvî'nin kendisini ya da kaynaklarını zikretmediğini görmekteyiz.²⁸

2. *el-İthâfâtü's-seniyye*'nin Kaynakları Hakkında Örnekler

Muhammed et-Trabzonî eserinde naklettiği ilk 250 rivayetin Süyûtî'nin *Cem'u'l-cevâmi'* ile Münâvî'nin *Künûzü'l-hakâ'ik*' adlı eserlerinde geçtiğini ifade etmiştir.²⁹ Yine eserin sonunda yaptığı açıklamada Muhammed et-Trabzonî azı hariç naklettiği kudsî hadislerin Süyûtî'nin *Cem'u'l-cevâmi'* eserinde bulunduğunu ifade etmiştir.³⁰ Bununla beraber rivayetlerin içeriği ve değerlendirmesinde bazı değişikliklerin olduğu da görülmektedir.

24 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 111 (No: 566).

25 Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 111 (No: 85-89); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 4 (No: 12-15).

26 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 4.

27 Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 13 (No: 8); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 8 (No: 38).

28 Münâvî, *Feyzû'l-kadîr*, 4/480 (No: 6022); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 4 (No: 9).

29 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 39.

30 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 187.

Münâvî'nin elli ikinci Muhammed et-Trabzonî'nin ise beşinci hadisi olarak nakledilen Süyûtî'nin de zikrettiği rivayette Allah-u Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“إني والجن والإنس في نبيٍّ عظيم، أخلق، ويُعبد غيري، وأرزق، ويشكر غيري”

“Ben, İnsan ve Cinler çok büyük bir iş üzereyiz. (Onlar) yarattığım halde başkalarına ibadet ederler. Rızık verdiğim halde başkalarına şükrederler.”³¹

Üç eser üzerinde metin bakımından herhangi bir farklılık görünmemektedir. Yalnızca Muhammed et-Trabzonî kudsî hadislerin başına koymuş olduğu “Kâle Allahu” ibaresi vardır ki Süyûtî'nin ifadesi de bu şekildedir. Rivayetin senedi hakkında yapılan açıklamalarda ise bazı farklılıklar söz konusudur. Süyûtî'nin rivayetin sonundaki ifadesi yalnızca الحكيم هب عن أبي الدرداء “Hakîm et-Tirmizî, Ebû Derdâ'dan” şeklindedir.³²

Münâvî'nin ifadesi şu şekildedir:

رواه البيهقي، والحاكم عن معاذ، والديلمي وابن عساكر عن أبي الدرداء

“Rivayeti Beyhakî ve Hâkim Muâz'dan, Deylemî ile İbn Asâkir ise Ebû Derdâ'dan nakletmektedir.”³³

Muhammed et-Trabzonî ise rivayetin kaynaklarını şu şekilde genişletmiştir:

أخرجه الحكيم الترمذي والحاكم في تاريخه والبيهقي في شعب الإيمان والديلمي في مسند الفردوس وابن عساكر عن أبي الدرداء

“Rivayeti Hakîm et-Tirmizî, *Târih*'inde Hâkim, *Şuâbu'l-İlman*'da Beyhakî, *Müsnedü'l-Firdevs*'te Deylemî ve İbn Asâkir Ebû Derdâ'dan nakletmektedir.”³⁴

Görüldüğü üzere metin bakımından Münâvî'de aynı olan rivayet Muhammed et-Trabzonî tarafından farklı kaynaklara işaret edilerek aktarılmıştır. Ayrıca Münâvî'nin eser ismi zikretmediği yerde açıklama yapmıştır. Kaynakları sıralarken ise tarihsel biçimde hareket etmiş ve ilk sırada Hakîm et-Tirmizî'yi zikretmiştir. Rivayet Süyûtî'de ise yalnızca Hakîm et-Tirmizî kaynağıyla aktarılmıştır. Dolayısıyla Muhammed et-Trabzonî diğer iki eseri de göz önünde bulundurarak kaynak vermiştir.

Münâvî'nin otuz sekiz Muhammed et-Trabzonî'nin ise sekizinci hadisi olarak nakledilen rivayette Allah-u Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

مُنْأَوِيٌّ رِوَايَتِي: إِنَّ عَبْدًا أَصْحَحْتُ لَهُ جِسْمَهُ، وَأَوْسَعْتُ عَلَيْهِ فِي مَعِيشَتِهِ، فَمَضَى عَلَيْهِ خَمْسَةَ أَعْوَامٍ لَا يَفِدُ إِلَيَّ لِمَحْرُومٍ

سُيُوتِي رِوَايَتِي: إِنَّ عَبْدًا أَصْحَحْتُ لَهُ جِسْمَهُ وَوَسَّعْتُ عَلَيْهِ فِي مَعِيشَتِهِ تَمَّضِي عَلَيْهِ خَمْسَةَ أَعْوَامٍ لَا يَفِدُ إِلَيَّ لِمَحْرُومٍ

ET-TRABZONİ RİWAYETİ: إِنَّ عَبْدًا أَصْحَحْتُ لَهُ جِسْمَهُ، وَوَسَّعْتُ عَلَيْهِ فِي رِزْقِهِ، لَا يَفِدُ إِلَيَّ فِي كُلِّ خَمْسَةِ أَعْوَامٍ لِمَحْرُومٍ

“Bir kulun bedenini sıhhatli geçimi geniş yaptığım halde beş yıl geçer de beni ziyaret etmezse (hayırdan) mahrum olur.”³⁵

31 Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr min hadîsi'l-beşîri'n-nezîr* (Beyrut: Dâri'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 373 (No: 6008); Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 68 (No: 520); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 3 (No: 5).

32 Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, 373 (No: 6008).

33 Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 6/68 (No: 52).

34 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 3.

35 Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, 119 (No: 1930); Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 43; Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 3 (No: 8).

Muhammed et-Trabzonî'nin aktardığı metin kısmen farklı olsa da mana olarak bir farklılık yoktur. Ancak nakledilen kaynaklar farklıdır. Süyûtî'nin kaynak olarak İbn Hibbân ile Ebû Ya'lâ'yı zikrettiği rivayeti Münâvî; İbn Hibbân, Ebû Ya'lâ ve İbn Âsâkir'i kaynak olarak zikrederken eser ismi vermemiştir. Muhammed et-Trabzonî ise İbn Adî, Beyhakî ve İbn Âsâkir'i kaynak olarak vermiştir. Bu kaynaklara baktığımızda metin olarak bazı farklılıkları görmekteyiz. Ebû Ya'lâ rivayetinde *فَمَضَى عَلَيْهِ* ifadesi *فَمَضَى عَلَيْهِ* şeklinde muzâri olarak *لَمْخْرُومٌ* ifadesi ise *إِلَّا مَخْرُومٌ* şeklinde gelmiştir.³⁶ İbn Hibbân'ın rivayetinde Münâvî'nin verdiği metne daha yakındır.³⁷ Benzer şekilde Muhammed et-Trabzonî'nin kaynak olarak verdiği İbn Adî rivayetinde bazı farklılıklar olup Beyhakî rivayeti metin bakımından daha yakındır.³⁸ Bu rivayetlerde *لَمْخْرُومٌ* ifadesinin yerine *لَعَبْدٌ مَخْرُومٌ* ifadesi bulunmaktadır. Sonuç olarak Muhammed et-Trabzonî de Süyûtî ve Münâvî'nin yaptığı gibi lafzı değil manası aynı olan kaynakları zikretmiştir.

Muhammed et-Trabzonî'nin ele aldığı rivayetlerde kaynak konusunda yaptığı açıklamaların olduğunu gördüğümüz örneklerden birisi de şu şekilde nakledilmiştir; "Bir adamın mescide devamlı geldiğini görürseniz ona mü'min demek hususunda geri durmayın."³⁹ Rivayet bu lafızla Süyûtî tarafından nakledilmekte ancak Münâvî'nin şerhinde kelime farklılığı gözükmektedir. Bu sebeple Muhammed et-Trabzonî yeni bir hadis ile değil aynı manada olmasına rağmen Münâvî'nin aktardığı rivayeti de bu hadisten sonra aktarmıştır. Rivayetin senedi hakkında Süyûtî açıklama yapmazken Münâvî'nin şerh olarak aktardığı bilgiler Muhammed et-Trabzonî'nin aktardığı bilgilere benzemektedir. Münâvî rivayeti aktaranlar içerisinde Tirmizî'yi zikrederken ayrıca onun rivayete hasen-garib hükmü verdiğini, rivayetin Hâkim'in *Sahih*'inde geçtiğini, Zehebî'nin de buna itiraz etmediğini haber vermiştir.⁴⁰ Muhammed et-Trabzonî ise rivayetin lafzının Tirmizî'ye ait olduğunu söyleyerek başlandıktan sonra Münâvî'nin de aktardığı râvi olan Derâc b. Ebî Semh'ten bahsetmiş ve eleştirileri aktarmıştır.⁴¹ Sonuç olarak kaynak zikretme hususunda yaptığımız bu kıyaslamada Muhammed et-Trabzonî özellikle Münâvî'nin şerhinden istifade etmiştir.

Münâvî eserinde konu bazlı hareket etmediği için rivayetleri alfabetik sıralamış ve aynı konudaki haberleri farklı yerlerde zikretmiştir. Muhammed et-Trabzonî ise genellikle aynı meseleleri peşi sıra nakletmiştir. Ancak kimi zaman bu duruma uyulmadığı olmuştur. Örneğin orucun fazileti konusunda iki rivayet aktarıldıktan sonra çocuğu ölen kimsenin sabretmesi durumunda cenneti hak edeceğine dair rivayet aktarılmıştır. Sonrasında yine orucun fazileti hakkında bir rivayet aktarılmıştır.⁴²

Muhammed et-Trabzonî'nin eserinde naklettiği bazı rivayetlerin Münâvî'nin *el-İthâfâtü's-seniyye*'sinde değil diğer eserlerinde geçtiğini söylemiştik. Bunlardan birisi şu şe-

36 Ahmed b. Ali Ebû Ya'la el-Mevsilî, *Müsnedu Ebî Ya'la*, thk. Said b. Muhammed (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2013), 2/304 (No: 1031).

37 Ebû Hâtim İbn Hibbân el-Büstî, *Sahihu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 9/16 (No: 3703).

38 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, thk. Abdülalî Abdülhamid Hamid (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 2003), 6/34 (No: 3838); Ebû Ahmed İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 3/513.

39 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 50 (No: 293).

40 Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/357.

41 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 50 (No: 293).

42 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 4.

kilde gelmiştir: "Allah-u Teâlâ şöyle demiştir: 'Âdemoğlu zamana söverek bana eziyet eder. Halbuki zaman benim. İş benim elimdedir. Geceyi gündüze çeviririm.'"43

Ele alınan rivayet Münâvî'nin, Süyûtî'nin eserine yaptığı şerhlerde geçmiş ancak *el-İthâfâtü's-seniyye*'sinde geçmemiştir. Buna rağmen Muhammed et-Trabzonî, Münâvî ya da Süyûtî'den bahsetmemiştir. Ancak Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Kütüb-i Sitte musanniflerini sahabî râvisini zikrederek vermiştir.

Muhammed et-Trabzonî, aktardığı bazı rivayetlerden sonra rivayetin Süyûtî ve Münâvî'de geçtiğinden bahseder. Hemen her rivayetin bu şekilde olmasına rağmen Muhammed et-Trabzonî'nin açıklamada bulunmasının sebebi ilave bilgi aktarmasıdır. Bu rivayetlerden biri şu şekilde gelmiştir:

سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ يَكْتُبَ عَلَيَّ أُمَّتِي سُبْحَةَ الضُّحَى فَقَالَ تِلْكَ صَلَاةُ الْمَلَائِكَةِ مِنْ شَاءَ صَلَاحًا وَمِنْ شَاءَ تَرْكَهَا وَمِنْ صَلَاحًا فَلَا يُصَلِّيَهَا حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ

"Rabbimden ümmetime sabah namazını farz kılmasını istedim. O da şöyle buyurdu: "O, meleklerin namazıdır; dileyen onu kılsın, dileyen terk etsin; kim onu kılsa güneş doğuncaya kadar kılsın."44

Muhammed et-Trabzonî rivayetin Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-sağîr* adlı eserinde geçtiğini ayrıca Münâvî'nin de bu durumu ifade ederek rivayeti senedsiz biçimde aktardığını ifade etmiştir.45 Aslında rivayeti sened zikretmeden aktaran Münâvî değil Deylemî'dir. Muhammed et-Trabzonî'nin ifadesinde bu durum açık olmasa da Münâvî'nin eserinde Deylemî'nin sened zikretmediği ve bu durumun doğru olmadığı ifade edilmiştir.46 Muhammed et-Trabzonî'nin de ihtisar ile zikrettiği şeyin aslı budur.

Bazı rivayetlerde Muhammed et-Trabzonî'nin Münâvî'den aktardığı rivayetlerde metin bakımından da tashihlerde bulunduğunu görmekteyiz. Bunlardan birisi olan rivayet Münâvî'de şu şekildedir:

أَنَا أَغْنِي الشَّرْكَاءَ عَنِ الشَّرْكِ، فَمَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي؛ فَأَنَا مِنْهُ بَرِيءٌ، وَهُوَ لِلذِّي أَشْرَكَ. رواه مسلم، وابن ماجه عن أبي هريرة

"Şirk koşanların şirkinden beriyim. Kim benden başkasına şirk koşarsa ben ondan ve şirk koştuğu şeyden beriyim."47

قال الله تعالى أَنَا أَغْنِي الشَّرْكَاءَ عَنِ الشَّرْكِ، مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِيَ غَيْرِي تَرَكْتَهُ وَشَرَكَهُ. أخرجه مسلم، وابن ماجه عن أبي هريرة

"Şirk koşanların şirkinden beriyim. Kim benimle beraber başkasını ortak koşarsa onu şirk koştuğu şeyle bırakırım."48

Rivayette Münâvî'nin aktardığı lafızlarla Muhammed et-Trabzonî'nin naklettiği lafız farklıdır. Kaynak olarak iki çalışmada da İmam Müslim (ö. 261/875) ve İbn Mâce (ö. 273/887) verilmektedir. Bu kaynaklara baktığımızda Muhammed et-Trabzonî'nin aktardığı lafızların

43 Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 4/480; Muhammed Abdürraûf Münâvî, *et-Teysir bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr* (Riyad: Mektebetü'l-İmam eş-Şâfiî, 1988), 2/185; Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 5 (No: 22).

44 Şîrûye b. Şehredâr Deylemî, *Firdevsü'l-ahbâr*, thk. Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 2/310 (No: 3406).

45 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 124 (No: 615).

46 Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 4/76 (No: 4602).

47 Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 83 (No: 58).

48 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 7 (No: 32).

doğru olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁹ Sonuç olarak Muhammed et-Trabzonî, Münâvî ile aynı kaynakları zikretmiş olsa da rivayetin sened ve metnini tespit etmiş yalnızca nakil ile yetinmemiştir.

Sıradaki rivayet Münâvî'nin eserlerinde geçmemiş olup Süyûtî ve Ali el-Müttakî'nin eserlerinde geçmektedir. Ancak Muhammed et-Trabzonî bu rivayetin ziyadeli kısmı olan şeklini tercih ettiği için iki eseri de kaynak olarak zikretmemiştir. Kendisi eserinde pek çok kez ismini zikrettiği Ali el-Kârî'nin eserine başvurmuş ve buradaki rivayeti eserine almıştır. Her ne kadar rivayet Tirmizî gibi daha kadim eserlerde bulunuyor olsa da Muhammed et-Trabzonî kaynak gösterme konusunda bu hususa hassasiyet göstermemiştir. Rivayet Muhammed et-Trabzonî'nin eserinde şöyle geçmektedir:

إني لأعلم آخر أهل النار خروجاً منها وآخر أهل الجنة دخولاً الجنة، رجل يخرج من النار حبوا فيقول الله له: اذهب فادخل الجنة! فيأتيها فيخيل إليه أنها ملىء فيرجع فيقول: يا رب وجدتها ملىء! فيقول الله له: اذهب فادخل الجنة فإن لك مثل الدنيا وعشرة أمثالها. فيقول: أتسخر بي وأنت الملك

“Ben cehennemden en son çıkacak ve cennete en son girecek kişiyi biliyorum. O kimse cehennemden sürüne sürüne çıkar. Allah Teâlâ ona: ‘Haydi gidip cennete gir,’ buyurur. Adam cennete gider, fakat ona cennet doluymuş gibi gelir. Geri dönüp Allah Teâlâ’ya: ‘Ya Rabbi! Cennet dolmuş şekilde buldum,’ der. Allah Teâlâ ona: ‘Git, cennete gir, orada senin dünya kadar ve dünyanın on misli yerin var,’ buyurur. O Adam: ‘Yâ Rabbi! Sen kâinatın hükümdarı olduğun halde benimle alay mı ediyorsun,’ der.”⁵⁰

Muhammed et-Trabzonî'nin, *Şerhu Müsnedî Ebî Hanife*'yi kaynak olarak aktardığı rivayet ise Tirmizî'de geçmektedir. Rivayetin Sahâbî râvisi İbn Mes'ûd'un şu ilavesi ile beraber bazı farklılıklar da mevcuttur. Hadis şöyle gelmiştir;

إني لأعرف آخر أهل النار خروجاً، رجل يخرج منها زحفا فيقال انطلق فادخل الجنة، قال فيذهب ليدخل فيجد الناس قد أخذوا المنازل فيرجع فيقول يا رب قد أخذوا المنازل فيقال له اتذكر الزمان الذي كنت فيه فيقول نعم فيقال له تمن فيتمنى فيقال له فإن لك الذي تممت وعشرة أضعاف الدنيا فيقول أتسخر بي، وأنت الملك فلقد رأيت رسول الله ﷺ ضحك حتى بدت نواجذه.

“Ben cehennemden en son çıkacak kişiyi biliyorum. O kimse cehennemden sürünerek çıkar. Ona: ‘Gidip cennete gir,’ denilecek. Adam cennete gitmek için ayrılır, fakat cenneti dolu olarak bulur. Geri dönüp: ‘Ya Rabbi! Cennet doldu,’ der. Ona: ‘(Dünyadaki) geçirdiğin zamanı hatırlıyor musun?’ denilir. Adam: ‘Evet,’ der. Adama ‘(Allah’ın lütfundan) iste!’ denilir. Adam ister ve kendisine şöyle denilir: ‘Muhakkak ki sana orada istediğin kadar ve dünyanın on misli büyüklüğünde yerin var.’ Adam: ‘(Yâ Rabbi) sen kâinatın hükümdarı olduğun halde benimle alay mı ediyorsun,’ der. İbn Mes'ûd şöyle söylemiştir: ‘Rasûlullah’ın arkadaki dışları görününceye kadar güldüğünü gördüm.”⁵¹

Rivayetin kaynağı her ne kadar *Şerhu Müsnedî Ebî Hanife* olarak gösterilse de metin bakımından Muhammed et-Trabzonî'nin rivayetinde bazı lafzî farklılıklar söz konusudur. Örneğin Muhammed et-Trabzonî'nin zikrettiği *إِبْرَاهِيمَ الرَّمَانِيُّ الَّذِي كُنْتُ فِيهِ* ibaresi *Şerhu Müsnedî Ebî*

49 Müslim, *el-Câmi'uş-şahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbi'l-Halebî, 1374-75/1955-56), “Zühd” 46; Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn Mâce, *es-Sünen* (Haleb: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1952), “Zühd” 20.

50 Celâlüddîn es-Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'* (Kahire: Dârü's-Saâde, 2005), 3/83 (No: 8047); Müttakî el-Hindî, *Ken-zü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 5/828 (No: 14503).

51 Ebû İsâ Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), “Sıfatü Cehennem” 10 (No: 2596).

*Hanife'*de geçmemektedir.⁵² Yani Muhammed et-Trabzonî'nin kaynak olarak verdiği *Şerhu Müsnedî Ebî Hanife'*de rivayet birebir aynı lafızla olmasa da mana bakımından sorun teşkil etmeyecek derecededir. Farklı olarak gelen mezkûr ibare Süyûtî ve Ali el-Müttakî'nin eserlerinde de geçmemektedir. Ancak ibarenin İbn Ebî Şeybe, İmam Müslim ya da İmam Tirmizî'de geçtiği görülmektedir.⁵³ Hatta rivayetin sonundaki İbn Mes'ûd'un ziyadesi de bulunmaktadır. Yine "kâle", "yekûlu" gibi râvi ifadeleri asıl eserde bulunurken Muhammed et-Trabzonî bu ifadelere yer vermediği için anlamın daralmasına sebep olmuştur.⁵⁴ Bunlara rağmen Muhammed et-Trabzonî'nin verdiği kaynağa tam olarak mutabık rivayeti aktarması bir eksiklik olarak gözükmektedir. Ancak Süyûtî ya da Münâvî'nin yaptığı bir açıklama varsa bu bilgi rivayetten sonra olduğu gibi aktarılmıştır.⁵⁵

Muhammed et-Trabzonî, eserine aldığı rivayetlerde genellikle kaynak olarak alınan eserin tertibine riayet etmiştir. Süyûtî ve Münâvî'nin eserleri Muhammed et-Trabzonî'nin kaynağı olarak bilindiği ve eserde zikredildiği için zaten derleme çalışması olan bu eserler tekrardan kaynak olarak gösterilmemiştir. Ancak biraz önce söylediğimiz gibi bu iki alimin tertibi dikkate alınmıştır. Süyûtî'de geçen ve Muhammed et-Trabzonî'nin aktardığı rivayetin kaynakları şu şekilde gelmiştir:

أَوَّلُ مَا يُحَاسِبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَلَاتُهُ، فَإِنْ كَانَ أَتَمَّهَا كَتَبَتْ لَهُ تَامَةً فَإِنْ لَمْ يَكُنْ أَتَمَّهَا قَالَ اللَّهُ لِلْمَلَائِكَةِ: انظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ فَتَكْمُلُونَ بِهَا فَرِيضَتَهُ، ثُمَّ الزَّكَاةُ كَذَلِكَ، ثُمَّ تُؤَخَّذُ الْأَعْمَالُ عَلَى حَسَبِ ذَلِكَ

حم، د، هـ والدارمی، وابن قانع، ک، ن، ض عن تمیم الداری، ش، حم عن رجل من الصحابة⁵⁶

Rivayet Muhammed et-Trabzonî'de yalnızca "salâtuhü" ifadesi yerine "an salâtihi" şeklinde gelmiştir. Bu şekilde nakledilen başka rivayetlerin olması sebebi ile Muhammed et-Trabzonî'nin yanlışlık yapması muhtemeldir. Rivayetin kaynakları ise Muhammed et-Trabzonî tarafından rumuz sırasına göre açık bir biçimde şöyle aktarılmıştır:

أخرجه أحمد وأبو داود وابن ماجه والدارمی وابن قانع والحاكم والبيهقي وضياء المقدسي عن تمیم الداری وابن أبي شيبة أحمد عن رجل من الصحابة⁵⁷

Görüldüğü üzere Muhammed et-Trabzonî, Süyûtî'de nakledilen rivayetin hem metnine hem de kaynak sırasına sadık kalmıştır. Muhammed et-Trabzonî kaynak gösterme konusunda Süyûtî ve Münâvî'nin arasında kaldığı zaman genellikle Süyûtî'nin ifadelerini eserine almayı tercih etmiştir. Zira kimi yerlerde Münâvî'nin eserlerinde şerh amaçlı daha çok bilgi bulunmaktadır. Kimi zaman ise iki eserde de yeterince bilgi olmasına rağmen Muhammed et-Trabzonî'nin bu bilgileri aktarmadığı görülmektedir. Buna örnek olarak şu rivayeti ak-

52 Ali el-Kârî el-Herevî, *Şerhu Müsnedi Ebî Hanife* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 25.

53 Abdürrezzâk Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman A'zami (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1983), 19/158 (No: 36724); Müslim, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî'l-Halebî, 1374-75/1955-56), "İmân" 186; Ebû İsâ Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşar Avvad Ma' ruf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Sıfatu Cehennem" 10 (No: 2595).

54 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 100 (No: 523).

55 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 103 (No: 529).

56 "Kulun kıyamet günü hesabı çekileceği ilk şey namazdır. Eğer tam kıldıysa tam olduğu yazılır. Eğer tam kılmanışsa Allah âzze ve celle, kulumun farzlarını tamamladığımızı nafileri var mı diye bakar, demektir. Sonra zekât ve diğer ameller de buna göre alınmaktadır." Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 3/251 (No: 8799).

57 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 108 (No: 556).

tarabiliriz:

“أول ما يقضى بين الناس يوم القيامة في الدماء...”

“Kıyamet günü, insanlar arasında hükmedilecek ilk şey kandır...”

Rivayetin Süyûtî'de aktarılan kaynakları olarak Kütüb-i Sitte'den Nuaym b. Hammâd'a kadar pek çok eser zikredilmiştir. Ayrıca Süyûtî rivayetin sahâbî râvisi olarak zikredilen Ebû Hureyre versiyonunun garîb olduğunu, İbn Mes'ud rivayetinin ise mahfuz olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸ Münâvî de her ne kadar *Câmi'î's-sâğîr*'inde geçmemiş olsa da Süyûtî'nin diğer eserlerinde aktardığı kaynaklara ek olarak bazı eserleri zikretmiş ve bu eserlerde rivayetin geçtiği bölümleri eserinde göstermiştir.⁵⁹ Ancak Muhammed et-Trabzonî rivayetin kaynağı olarak yalnızca Nuaym b. Hammâd'ın *el-Fiten*'ini zikretmekle yetinmiştir.⁶⁰

2.1. Sened Tahlilleri

Muhammed et-Trabzonî eserde yaptığı açıklamalarda pek çok râvi hakkında detaylı bilgi vermiştir. Bunlar içerisinde hadis ilmine mahsus tenkit terimlerini de kullanmıştır. Ayrıca cerh ve ta'dil yapan alimin de ismini vermiştir. Örneğin zikrettiği rivayet içerisinde Ma'mer b. Zâide adlı râvinin olduğundan bahseden Muhammed et-Trabzonî bu kimse hakkında el-Ukaylî'nin لا يتابع حديثه “Hadisi delil olarak kullanılmaz” dediğini nakletmiştir.⁶¹ Kimi zaman ise Osman b. Atâ el-Horosânî için dediği gibi alimlerin kendisini zayıf saydığından bahsetmiş ve isim zikretmemiştir.⁶² Bunların dışında da hem Süyûtî hem de Münâvî'nin ricâl hakkında yapmış olduğu nakilleri eserine aynen almıştır.⁶³

Muhammed et-Trabzonî râvi değerlendirmelerinde bu iki alimin görüşlerini aktarmakla beraber kimi zaman hatalı rivayet naklettiği görülmektedir. Örneğin “Allah-u Teâlâ buyurdu ki: Benim makamımdan korkan kimseyi ateşten çıkarın” rivayetinin kaynağı Süyûtî'de Bezzâr ve Taberânî, Münâvî'de ise Beyhakî olarak geçmektedir.⁶⁴ Ancak Muhammed et-Trabzonî rivayetin kaynağını İmam Nesâî olarak zikretmektedir ki araştırmamızda bu rivayeti Nesâî'de tespit edemedik.⁶⁵

Muhammed et-Trabzonî'nin isnad açısından rivayetleri değerlendirmeleri eser ve râvi isimlerini zikretmekle beraber aynı zamanda râvi değerlendirmeleri de mevcuttur. Rivayetler genellikle Süyûtî'nin eserlerinde geçmekle beraber özellikle Münâvî'nin *Fezû'l-kadîr*'inde geniş açıklamalar bulunmaktadır. Bu yerlerde rivayetin hangi alimler tarafından zayıf ya da uydurma sayıldığı hasen, sahih, ya da garabet gibi farklı hükümler verildiğinden de bahsedilmiştir.⁶⁶ Süyûtî ve Münâvî'nin dışında da Deylemî (ö. 509/1115), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ya da Ziyâüddîn el-Makdisî (ö. 643/1245) gibi alimlerin eserlerinden faydalanmıştır. Öyle ki bu eserlerin içerisinde yalnızca metin değil râvi ve sened değerlendirmeleri

58 Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 3/257 (No: 8831).

59 Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 3/89 (No: 2825).

60 Trabzonî, *el-Ithâfâtü's-seniyye*, 111 (No: 593).

61 Trabzonî, *el-Ithâfâtü's-seniyye*, 28 (No: 178).

62 Trabzonî, *el-Ithâfâtü's-seniyye*, 28 (No: 180).

63 Celâlüddîn es-Süyûtî, *Fethu'l-kebîr fi zimmi'z-ziyâdâti ila Câmi'î's-sâğîr* (Beyrut: Dârü'l-Fiker, 2003), 1/28.

64 Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 6/133; Münâvî, *el-Ithâfâtü's-seniyye*, 1/170.

65 Trabzonî, *el-Ithâfâtü's-seniyye*, 31 (No: 199).

66 Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/109; Trabzonî, *el-Ithâfâtü's-seniyye*, 45 (No: 274).

de bulunmaktadır.⁶⁷

Muhammed et-Trabzonî ise bu bilgilerden seçimler yapmakla birlikte genel olarak rivayetlerin yalnızca sahâbî râvisi zikredildiği için sened içerisindeki zayıf râviye işaret etmiştir. Örneğin İbn Asâkir'in Ebû Hureyre'den aktardığı rivayet içerisinde bulunan Muallâ b. Fadl adındaki râvinin münker rivayetleri olduğunu söylemiştir.⁶⁸ Mezkûr rivayet her ne kadar Münâvî'nin *el-İthâfâtü's-seniyye*'sinde geçmemiş olsa da kendisinin şerh eseri olan *Feyzû'l-kadîr*'de nakledilmiştir. Hatta Münâvî bu rivayetin son derece zayıf olduğundan bahsetmiştir.⁶⁹ Yine Münâvî'nin kaynakların sonunda rivayetin ayrıca mürsel ya da belâğ şeklinde versiyonları da olduğunu ifade etmiş Muhammed et-Trabzonî de bu ibareleri olduğu gibi aktarmıştır.⁷⁰

Muhammed et-Trabzonî, Münâvî'den naklettiği rivayetlerin kaynaklarında bazı düzenlemeler yapmıştır. Şayet Münâvî rivayetin kaynaklarını tarihsel sıralamaya tabi tutmamış ise Muhammed et-Trabzonî kaynakları bu şekilde sıralamıştır.⁷¹ Ancak kimi zaman da Muhammed et-Trabzonî, Taberânî'yi Buhârî'den önce zikretmesi gibi bu hassasiyeti devam ettirmemiştir.⁷² Yine Münâvî rivayetin kaynaklarında müphem bir yer bırakmış ise Muhammed et-Trabzonî bu yerleri vuzuha kavuşturmuştur. Örneğin Münâvî naklettiği rivayetin kaynağı olarak Kütüb-i Sitte musanniflerini zikrederken Buhârî'yi de mutlak olarak zikretmiş ve eserin *es-Sahih* olduğunu ima etmiştir.⁷³ Ancak rivayet Buhârî'nin *el-Edebü'l-müfred*'inde geçmektedir ki Muhammed et-Trabzonî de kaynağı bu şekilde tespit etmiş ve yanlış anlaşılmayı önlemiştir.⁷⁴ Aynı rivayette Münâvî sahâbî râvisini İbn Avf olarak zikrederken Muhammed et-Trabzonî Abdurrahman b. Avf olarak tam şekilde zikretmiştir. Yine Münâvî'nin Tirmizî'yi kaynak olarak zikrettiği bu rivayette Muhammed et-Trabzonî ilave bilgi vererek Tirmizî'nin rivayeti tashih ettiğinden bahsetmiştir.⁷⁵ Aynı şekilde Hâkim en-Nisâbü'rî'den de bahsederken rivayetin Hâkim tarafından tashih edildiği ya da Hâfiz Zehebî tarafından daha sonra *el-Müstedrek* üzerine yapılan çalışmada tashih iddiasının tespit edildiğini ifade eden kelimeleri kullanmıştır.⁷⁶ Muhammed et-Trabzonî bunların dışında daha çok Tirmizî'de tahsis, tahsin veya garabet konusunda yapılan nakilleri aktararak Münâvî'nin mutlak bıraktığı yerlere şerh düşmüştür.⁷⁷ Örneğin Tirmizî'nin hasen-garib hükmü verdiği rivayet⁷⁸ hakkında Muhammed et-Trabzonî *حسنه مع غرابية* "Garabetle beraber hasen saydı." ifadesini kullanmıştır.⁷⁹ Bununla beraber Münâvî'de kaynak olarak verildiği halde Muham-

67 Şîrûye b. Şehredâr Deylemî, *Firdevsü'l-ahbâr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 1/422 (No: 1716).

68 Muhammed et-Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 4 (No: 9).

69 Münâvî, *Feyzû'l-kadîr*, 4/480 (No: 6022).

70 Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 37 (No: 29); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 5 (No: 18-19).

71 Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 139; Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 6 (No: 26).

72 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 98 (No: 517).

73 Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 70 (No: 53).

74 Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Edebü'l-müfred* (Cezayir: Dârü's-Sıddık, 1997), 49 (No: 22); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 7 (No: 34).

75 Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Birr" 9 (No: 1907); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 7 (No: 34).

76 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, (No: 599).

77 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 8 (No: 40); Yine rivayet Tirmizî'nin *Şemâil*'inde geçiyorsa bu duruma işaret edilmiştir. Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 100 (No: 523).

78 Tirmizî, *Sünen*, "Savm" 13 (No: 701).

79 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 8 (No: 38).

med et-Trabzonî'nin Tirmizî'yi zikretmediği rivayetler söz konusudur.⁸⁰ Ayrıca Muhammed et-Trabzonî, Tirmizî'yi mutlak olarak kullandığında *Sünen* sahibi Ebû İfâ et-Tirmizî'yi kas-tederken tasavvuf Hakîm et-Tirmizî'yi tek başına Tirmizî olarak kullanmamıştır. Zira bu duruma Münâvî bazen dikkat etmemiştir ki Muhammed et-Trabzonî kendi eserinde karışıklığın önüne geçmek istemiştir.⁸¹ Benzer şekilde *Müsned* sahibi, Basralı hadis hafızı Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'den (ö. 204/819) bahsederken yalnızca Ebû Dâvûd künyesini kullanarak *Sünen* sahibi Ebû Dâvûd Süleymân es-Sicistânî (ö. 275/889) ile karışmamasını sağlamıştır.⁸² Ebû Dâvûd'u mutlak olarak kullandığında ise *Sünen* sahibi Ebû Dâvûd es-Sicistânî'yi kas-tetmiştir.⁸³ Yine bu bağlamda özellikle Süyûtî'den aldığı rivayetlerde kaynaklar rumuzlarla gösterildiği için eserin tam ismini vermeye çalışmıştır.⁸⁴ Kimi zaman bu rumuzlar birden fazla ise Muhammed et-Trabzonî kaynakların hepsini zikretmek yerine bazı seçimlerde bu-lunmuştur. Ancak kaynağın illaki hadis kaynağı ya da ilim ehline göre daha makbul olma-sını şart koşmamıştır. Ayrıca Muhammed et-Trabzonî'nin aktardığı kaynaklara bakıldığında rivayetin lafzının birebir aynısının olmasını değil manasının ortak olmasını kastettiği an-laşılmaktadır.⁸⁵ Bu noktalarda kimi zaman Münâvî'nin verdiği kaynakların lafiz açısından birbirlerine daha yakın olduğu görülmektedir.⁸⁶ Ancak Muhammed et-Trabzonî'nin pek çok yerde eserin anlaşılması noktasında eserini güncellediği görülmektedir. Zira kaynak olarak verilen eser ve isim beraber söylendiğinde herhangi bir karışıklık yaşanmıyorsa o halde Muhammed et-Trabzonî eseri ve müellifini ihtisar ederek nakletmiştir. Örneğin Ziyâüd-dîn el-Makdisî'nin *el-Ehâdisü'l-muhtâre* adlı eserinden bahsederken "Ziyâ'nın Muhtâre'si" ifadesini kullanmıştır.⁸⁷ Ancak eserin ismini zikretmiyorsa bu kez müellifin ismini Ziyâ el-Makdisî şeklinde tam olarak vermiştir.⁸⁸ Bu tür kullanımlar Muhammed et-Trabzonî'nin eserinde Münâvî'ye göre daha düzgün olmuş olsa da Münâvî'nin diğer eserlerinde bu so-run gözükmemektedir. Özellikle şerh eserlerinde râvi, rivayet ve tarih hakkında yeterli bil-giler vermiştir. Muhammed et-Trabzonî'nin de burada yer alan bilgilerden istifade etmiş olması muhtemeldir. Örneğin Muhammed et-Trabzonî'nin ismini çokça zikrettiği Ebü's-Şeyh el-İsfahânî'nin (ö. 369/979) *Kitâbü'l-'Azame* adlı eseri Münâvî'nin yalnızca şerhlerinde zikredilmiştir.⁸⁹ Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*'sinde ise muhtemelen ihtisar amaçlı yalnızca Ebü's-Şeyh'in ismi geçmektedir.⁹⁰ Benzer şekilde Muhammed et-Trabzonî'nin eserinde zikrettiği "المختارة في الضياء" "Ziyâ'nın Muhtâre'sinde (naklediliyor)" ifadesi de Münâvî'nin şerh-

80 Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 106 (No: 78); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 8 (No: 41).

81 Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 20 (No: 16); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 9 (No: 45). Ancak kimi zaman kay-nak eserlerde karışıklığa sebep olan aktarım aynı şekilde Muhammed et-Trabzonî tarafından aktarıl-mıştır. Bu da Muhammed et-Trabzonî'nin farklı kaynaklarda detaylı bilgilere ulaşamaması sebebi ile ol-ması muhtemeldir. Örneğin Hâkim'in tashih ettiği bir rivayetin imam Zehebî tarafından da onaylandığı ihtisar edilerek Süyûtî'de aktarılmış Muhammed et-Trabzonî de bu ifadeleri aynı şekilde zikretmiştir. Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 3/271 (No: 8903); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 111 (No: 564).

82 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 57.

83 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 6 (No: 10).

84 Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 2/108; Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 62 (No: 338).

85 Ebü'l-Kâsım Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994), 11/184 (No: 11439); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 121 (No: 602).

86 Münâvî, *Feyzü'l-kadir*, 5/298 (No: 7373); Münâvî, *et-Teyisr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağir*, 2/302; Trabzonî, *el-İt-hâfâtü's-seniyye*, 121 (No: 602).

87 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 63 (No: 341).

88 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 66 (No: 352, 353).

89 Münâvî, *et-Teyisr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağir*, 1/245; 2/95, 159, 173, 460.

90 Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 1/158 (No: 131).

lerinde geçmekte *el-İthâfâtü's-seniyye*'sinde ise hiç zikredilmemektedir.⁹¹ Bunların dışında İbn Ebû'd-Dünyâ (ö. 281/894)⁹², Beyhakî,⁹³ Taberânî, Hatîb gibi pek çok ismin Muhammed et-Trabzonî tarafından eser ismi ile kayıtlanması Münâvî'nin şerhlerinden istifade edildiğine işaret eder. Ancak bu istifade yalnızca Münâvî ile sınırlı değildir. Başta İmam Süyûtî olmak üzere tefsir, hadis, tasavvuf ve tarih kaynaklarından yararlanılmıştır. Öyle ki tespit edebildiğimize göre Muhammed et-Trabzonî'nin zikrettiği bazı kaynaklar Münâvî'nin eserlerinde ya hiç geçmemiş ya da nadiren zikredilmiştir.⁹⁴

Kimi zaman ise Muhammed et-Trabzonî ziyade olarak zikrettiği isimler arasında İbnü'l-Mübârek (ö. 181/797) ve Hennâd b. Serî (ö. 243/857) gibi muhaddis isimler vardır.⁹⁵ Bu kimselerin hem eserlerinin bulunması hem de Kütüb-i Sitte musanniflerinin hocası olması sebebi ile eseri mi kendisi mi kastedildiği anlaşılmamaktadır. Ancak Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunan râvi olmakla beraber bu kimselerin eserlerinin kastedilmesi daha kuvvetli bir ihtimaldir.⁹⁶

Muhammed et-Trabzonî senedler içerisinde de değerlendirme yapmıştır. Örneğin aktarmış olduğu bir rivayetin senedinde garabet olduğunu bildiren alimlerin varlığından bahsederken bu görüşün hatalı olduğunu ifade etmek amacıyla İbn Hâcer'in ifadesine başvurmuş ve aynı rivayetin şahidi bulunduğunu zikretmiştir.⁹⁷

Muhammed et-Trabzonî yalnızca bu iki alimden değil, döneminde meşhur pek çok isimden ve eserinden yararlanmıştır. Bunlarda da gördüğümüz üzere Muhammed et-Trabzonî yalnızca rivayeti değil rivayet hakkında yapılan değerlendirmeleri de eserine aynen aktarmıştır. Ali el-Müttakî bunlardan birisi olup eseri *Kenzü'l-ummâl*'in yapı itibarı ile Süyûtî ve Münâvî'nin eserine benzer yapıda olması da bir tercih sebebidir.⁹⁸ Yine sened tahlillerinde Süyûtî ve Münâvî'nin eserlerinde pek çok yerde ismi zikredilen Ebû Hafs İbn Şâhin'in (ö. 385/996) hem rivayetleri hem de sened tahlilleri bulunmaktadır.⁹⁹ Münâvî de özellikle şerhinde kendisinden pek çok alıntı yapmıştır. Muhammed et-Trabzonî de İbn Şâhin'in senede dair açıklamalarını bu eserlerden seçmiştir.¹⁰⁰

Muhammed et-Trabzonî'nin Hanefî mezhebine bağlılığının bir sonucu olarak eserinde Ali el-Kârî kanalı ile Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) rivayetlerini aktarmıştır. Hatta bu rivayetlerin birinde Muhammed et-Trabzonî, Ebû Hanîfe'nin aktardığı hadisin Hz. Peygamber'e

91 Münâvî, *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*, 1/402, 2/72, 164, 285, 467; Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 1/87, 120, 476, 537, 2/102, 271, 303, 5/166, 6/16, 54, 458.

92 Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 7/430 (No: 18549); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 112 (No: 568).

93 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 63.

94 Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, 4/22; Münâvî, *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*, 2/32; Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 65 (No: 349).

95 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 7 (No: 35).

96 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 8 (No: 43). Örneğin İbnü'l-Mübârek'in isminin zikredildiği rivayet olan "Allah şöyle demiştir. 'Kulumun ibadeti olarak bana en sevimli gelen şey benim için nasihatte bulunmasıdır.'" hadisi meşhur eserlerde geçmekte ve râvileri arasında beraber İbnü'l-Mübârek zikredilmektedir. Bununla beraber rivayet İbnü'l-Mübârek'in *ez-Zühd ve'r-Rekâik* adlı eserinde de geçmektedir. Abdullah b. Mübârek Ebû Abdîrrahmân, *ez-Zühd ve'r-Rekâik* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 67 (No: 204).

97 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 29-30 (No: 192).

98 Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, 8/474 (No: 23710); Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 56-57.

99 Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 2/619; Münâvî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 1/130 (No: 106).

100 Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye*, 95 (No: 503).

kadar ulaşan isnadına yer vermektedir. Eserde başka bir örneği bulunmayan bu isnadın Ebû Hanîfe'nin hocaları olarak Hanefî mezhebinin kurucu nesli olması etkili olmuştur. İsnad Ebû Hanîfe – Hammâd b. Ebî Süleyman – İbrâhim en-Nehâî – Alkame – Abdullah b. Mes'ûd şeklindedir. Ayrıca Muhammed et-Trabzonî rivayetinin Ali el-Kârî'ye ait olduğunu ifade ettiği şerh eserinde geçtiğini de aktarmaktadır.¹⁰¹ Sonuç olarak Süyûtî ya da Münâvî bir rivayet hakkında yalnızca kaynak olarak eser ve sahibinden bahsetmiş ise de Muhammed et-Trabzonî bu konuda ek bilgiler sunmuştur.

Sonuç

Muhammed et-Trabzonî'nin çoğunluğu Süyûtî'den alınma rivayetleri üç başlıkla yeni den aktardığı eserinde kaynaklardan ne derece istifade ettiğini ve bunları yaparken hadis alanının incelikleri ile ilgili nasıl hareket hadis tespit etmeye çalıştık. Ancak pek çok rivayetinin Münâvî ya da Süyûtî'nin eserlerinde bulunması Muhammed et-Trabzonî'nin eserini hadis ilmi açısından değerlendirmemize engel olmaktadır. Bununla beraber rivayetlerin aynı olduğu yerlerde dahi Muhammed et-Trabzonî hadis ilminin inceliklerini bildiğini gösterircesine bazı düzenlemeler yapmıştır. Rivayetleri aktarırken kaynak hiyerarşisine genellikle uyması rivayetinin doğru halini aktarmaya gayret göstermesi ya da hadis terimlerini zikrederken titiz davranması teknik anlamda hadisçi olmamasına rağmen bu ilimde son derece dikkatli olduğunu göstermektedir. Münâvî ya da Süyûtî'nin eserleri başta olmak üzere özellikle şerh çalışmaları olarak pek çok farklı eserden yararlanan Muhammed et-Trabzonî aktardığı rivayetleri metin ve sened yönünden tespit etmeye çalışmıştır. Bu hususta kimi zaman isabet etse de kimi zaman da dikkatsiz davranmıştır. Kaynak olarak verdiği eserlerde rivayetler birebir aynı lafızla olmasa da mana bakımından benzer metinleri nakletmiş ancak bu durumdan haber vermemiştir. Böylelikle rivayetinin mana olarak desteklendiğini bildirmiş olmaktadır. Bunların dışında özellikle Süyûtî'den yaptığı nakillerde uydurma ya da zayıf olduğu iddia edilen rivayetleri de olduğu gibi aktarmış ve herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bu da hadis ilminde kendisinden önceki alimlerin görüşlerine itimat ettiğini ve Münâvî ve Süyûtî'nin otoritesine güvendiğini göstermektedir. Muhammed et-Trabzonî eserini yeni bir formatla derlemiş belli ölçüde hacmini artırmış olduğu için teknik konulara fazla girmemiştir. Nitekim bazı rivayetler daha sağlam kaynaklarda geçmesine rağmen dönemin etkin olan eserinin zikredilmesi gibi örneklerde gördüğümüz üzere Muhammed et-Trabzonî'nin hadis ilminin hassasiyetlerine her zaman sahip olduğunu söyleyememekteyiz. Böylece yaşadığı dönemin ilim geleneğine uyararak kendisinden önce kabul görmüş olan fikirler olduğu gibi aktarılmıştır. Bu durum Muhammed et-Trabzonî'nin hadis ilminde derin bir bilgisinin olmadığını ancak en azından hadis ilmi konusunda nakil yapan bir alim olduğunu göstermektedir. Hanefî mezhebine bağlılığının bir sonucu olarak eserinde Ali el-Kârî kanalı yaptığı ilaveler gibi görüş ya da rivayetlerle beraber eseri zenginleştirmiş olsa kanaatimizce her yönü ile daha orijinal bir çalışma olabilirdi. Ancak meslekten hadisçi olmayan bir isimden böyle bir çalışmanın ortaya çıkması da takdire şayandır. Ancak konu Muhammed et-Trabzonî'nin yalnızca bir eseri değil de bütün eserleri üzerinden yapılacak olan çalışmalar onun hadisçiliği hakkında daha geniş bilgi verecektir.

101 Trabzonî, *el-Ithâfâtü's-seniyye*, 118 (No: 592).

Kaynakça | References

- Abdullah b. Mübârek. *ez-Zühd ve'r-Rekâik*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk es-San'ânî. *el-Musanef*. thk. Habiburrahman A'zami. 12 Cilt. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 2. Basım, 1983.
- Ali el-Kârî. *Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Altuntaş, Mustafa Celil. *Osmanlı Döneminde Hadis İlmi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Benli, Ali. "Mehmed Trabzonî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/304-305. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî. *Şuabü'l-İmân*. thk. Abdülali Abdülhamid Hamid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Edebü'l-müfred*. Ceza-yir: Dâru's-Sıddık, 1997.
- Demirci, Selim. "Mehmed Trabzonî ve Eserleri". *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*. ed. Süleyman Gür - Ahmed Cevdet Karaca. 385-392. Trabzon: Ortahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2023.
- Demirci, Selim. "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle ilgili Eserleri". *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*. ed. Süleyman Gür - Ahmed Cevdet Karaca. 445-463. Trabzon: Ortahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2023.
- Demirci, Selim. "Nuḥbetü'l-fiker Şerhi Üzerine Yazılan Bir Hâşiyenin Trabzonlu Müellifini Tespit Sorunu". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (2023), 227-250. <https://doi.org/10.33718/tid.1345628>
- Deylemî, Şîrûye b. Şehredâr. *Firdevsü'l-ahbâr*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Ebû Ya'la el-Mevsilî, Ahmed b. Ali. *Müsnedu Ebî Ya'la*. thk. Said b. Muhammed. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadis, 2013.
- Ertürk, Zekeriya. *Mehmet Medenî Et-Trabzonî Efendi'nin "El-İthâfâtü's-Seniyye Fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye" Adlı Eserinin Birinci Bölümünün Tahkik, Tahric ve Tercümesi*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- İbn Adî, Ebû Ahmed. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Hibbân el-Büstî, Ebû Hâtim. *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvini. *es-Sünen*. 2 Cilt. Halep: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, 1952.
- Kandemir, M. Yaşar. "Münâvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/571-573. An-

kara: TDV Yayınları, 2020.

Münâvî, Muhammed Abdürraûf. *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ehâdisil-küdsiyye*. Şam - Beyrut: Dâru İbn Kesir, ts.

Münâvî, Muhammed Abdürraûf. *et-Teyşîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-İmam eş-Şâfiî, 1988.

Münâvî, Muhammed Abdürraûf. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*. Mısır: Mektebetü't-Ticaretü'l-Kübra, 1937.

Müslim. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbi'l-Halebî, 1374-75/1955-56.

Müttakî el-Hindî. *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. 16 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1981.

Öztürk, Eyüp. *Mehmed Medenî et-Trabzonî ve Tekfirci Söyleme Karşı İtirazları I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015)*. ed. Şenol Saylan - Betül Saylan. 1/407-408. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Saylan, Şenol. "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri". *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri (Osmanlı Dönemi)*. ed. Süleyman Gür - Ahmed Cevdet Karaca. 423-438. Trabzon: Ortahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2023.

Saylan, Şenol. "Tütün Kullanma Meselesi Üzerinden Tekfirci Söyleme Bir Reddiye: Mehmed et-Trabzonî'nin (ö. 1200/1786) Hâdi'l-Umyî İlâ Câddeti't-Tarîk Adlı Risâlesi (İnceleme-Tahkîk)". *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 12 (2023), 189-290. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10417354>

Süyûtî, Celâlüddîn es-. *Cem'u'l-cevâmi'*. 25 Cilt. Kahire: Ezherî şerif, 2. Basım, 2005.

Süyûtî, Celâlüddîn es-. *ed-Dürü'l-mesnûr fi't- tefsiri bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fiker, ts.

Süyûtî, Celâlüddîn es-. *el-Câmi'u's-sağîr min hadîsi'l-beşîri'n-nezîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2004.

Süyûtî, Celâlüddîn es-. *Fethu'l-kebîr fi zimmi'z-ziyâdâti ila Câmi'i's-sâğîr*. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fiker, 2003.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 3. Basım, 1994.

Tirmizî, Ebû İsâ. *es-Sünen*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.

Trabzonî, Mehmed et-. *el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ehâdisil-küdsiyye*. Haydarabad: Dairetu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 2. Basım, 1939.